

Aleksandra Zubrzycka-Czarnecka

*Instytut Polityki Społecznej
Uniwersytet Warszawski¹*

Przeobrażenia francuskiej polityki integracji imigrantów w perspektywie kategorii konwencji

Streszczenie

Zmiany zachodzące obecnie w politykach migracyjnych krajów europejskich, idące w kierunku wzrostu ich restrykcyjności, stawiają badaczy procesów migracyjnych przed koniecznością poszukiwania nowych perspektyw i narzędzi badawczych umożliwiających pełniejszą analizę tego obszaru badawczego. Artykuł ma na celu przybliżenie kategorii konwencji wykorzystywanej między innymi w piśmiennictwie francuskim, a mało znanej w polskiej nauce o polityce społecznej. Służy ona do uchwycenia i podkreślenia roli aktorów społecznych w procesie konsensualnego kształtowania głównych założeń i sposobów realizacji polityk publicznych. W niniejszym artykule kategoria ta została zaprezentowana w odniesieniu do francuskiej polityki integracji imigrantów.

Słowa kluczowe: francuska polityka społeczna, integracja imigrantów, kategoria konwencji

¹ Instytut Polityki Społecznej UW, ul. Nowy Świat 67, 00-927 Warszawa; adres elektroniczny autorki: a.zubrzycka@uw.edu.pl

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie konwencji jako kategorii teoretycznej, umożliwiającej badanie roli aktorów społecznych w kształtowaniu polityki społecznej². Kategorię tę wykorzystałam do opisu francuskiej polityki integracji imigrantów³. Uważam, że polityka ta może być szczególnie użytecznym przykładem dla zobrazowania oddolnego procesu kształtowania francuskiej polityki społecznej.

Artykuł składa się z dwóch części. Pierwsza z nich zawiera przeglądową prezentację założeń kategorii konwencji. Przybliży sformułowane w literaturze francuskiej definicje pojęcia konwencji, wyróżnione typy konwencji, podejścia do niej oraz informacje o jej zastosowaniach. W drugiej części zawarty jest przykład wykorzystania kategorii konwencji do badania wybranej dziedziny polityki społecznej, tj. francuskiej polityki integracji imigrantów. Artykuł zamyka zakończenie, w którym zawarte są wnioski wynikające z przeprowadzonych analiz.

Kategoria konwencji w literaturze francuskiej – definicje, typy, podejścia, zastosowania

Konwencje stanowią przedmiot badań w różnych dyscyplinach badawczych (m.in. językoznawstwo, filozofia, ekonomia, socjologia). Jednak najpełniej kategorię konwencji sformułowano w latach 80. XX w. w ramach francuskiej ekonomii oraz socjologii.

W literaturze francuskiej można odnaleźć kilka prób definiowania konwencji. Na potrzeby niniejszego artykułu przywołuję definicję Philippe'a Batifouliera i Guillemette de Larquier. Według tych autorów, konwencje to arbitralne oraz w małym stopniu zdefiniowane podstawy podejmowania decyzji lub działań przez jednostki. Nie są one powiązane z sankcjami (Batifoulier, de Larquier 2001, s. 13).

Kategoria konwencji, sformułowana przez francuskich ekonomistów oraz socjologów, jest szczególnie przydatna do analiz mających na celu poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób społeczeństwo złożone z niezależnych jednostek, nieodwołujące się

² Artykuł powstał w wyniku współpracy z prof. Paulem Gradvohlem z Ośrodka Kultury Francuskiej UW. Wiele wątków zostało doprecyzowanych dzięki uwagom dwóch anonimowych recenzentów.

Prace nad artykułem zostały sfinansowane ze środków na realizację skoordynowanego przez autorkę projektu badawczego pt. „Kształtowanie przez aktorów społecznych pola manewru (tego, co możliwe) w polityce społecznej na przykładzie systemu francuskiej polityki społecznej” w ramach dotacji celowej na prowadzenie badań naukowych lub prac rozwojowych oraz zadań z nimi związanych, służących rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich, prowadzonego w Instytucie Polityki Społecznej UW w 2013 r.

³ Politykę integracyjną definiuję za Anną Kicinger jako „zespół środków stosowanych przez władze (na szczeblu państwowym lub lokalnym), które stwarzają warunki zachęcające do integracji i ułatwiają decyzje jednostki w tym względzie” (jest to definicja Heckmanna i Schnappera, przywołana w: Kicinger 2005, s. 3). Polityka integracji imigrantów jest w literaturze francuskiej zaliczana do szczegółowych polityk społecznych.

do zewnętrznego autorytetu, wytwarza reguły, instytucje, zasady, normy społeczne, za którymi nie stoi aparat przymusu, będące punktem odniesienia przy podejmowaniu przez te jednostki decyzji (Favereau 2001, s. 5).

Badacze francuscy przyjęli, że konwencjami są zarówno (1) zasady, normy oraz sposoby postępowania wypełniające luki w dotychczasowym systemie odniesień jednostek (np. niepisanych normach postępowania w konkretnej firmie czy założeniach polityk publicznych), jak i (2) nowe sposoby odczytywania zasad, norm, sposobów postępowania istniejących już w tym systemie.

Według założeń kategorii konwencji, w procesie podejmowania decyzji aktorzy społeczni odnoszą się do intersubiektywnych, zewnętrznych punktów odniesienia, zasad, norm społecznych. Nie są one niezmiennie. Zasady te są kształtowane, interpretowane i reinterpretowane przez aktorów społecznych. W tym kontekście, z krytyką spotyka się przyjęta przez badaczy związanych z kategorią konwencji definicja indywidualizmu metodologicznego (*individualisme méthodologique complexe, soft MI*) (Latsis 2006).

Niniejszy artykuł zarysowuje jedynie relacje między konwencjami i ich interpretacją. Jest to jedna z trzech osi analizy kategorii konwencji wyróżnionych przez Christiana Bessy (holizm/indywidualizm; konwencje i ich interpretacje; realizm/konstruktywizm społeczny) (Bessy 2002).

W literaturze francuskiej wyróżniono dwa typy konwencji (Batifoulier, de Larquier 2001, s. 17–20). Pierwszy na potrzeby artykułu określam jako konwencje szczegółowe. Ten typ konwencji obejmuje – w ujęciu Susan Shimanoff – spontanicznie odtwarzane zalecenia, instrukcje zachowania, do których można się dostosować i które wskazują, jakie zachowanie jest wymagane lub preferowane (bądź zabronione) w określonych kontekstach. Zapewnia on realizację (ale nie zawsze optymalizację) interesów jednostek w relacjach między nimi. Konwencje te są stosowane przez jednostki w bezpośrednich relacjach z innymi. Nieprzestrzeganie tych reguł nie wiąże się z sankcjami zewnętrznymi, lecz powoduje straty dla naruszających je jednostek, związane z zakłóceniem porządku społecznego. Przykładem tego typu konwencji są zasady codziennych powitań (mówienia „dzień dobry”, podawania ręki lub całowania w policzek) czy zasady postępowania w przedsiębiorstwie (styl ubierania się, przerwy na kawę, zwyczaje związane z rozpoczynaniem i kończeniem pracy).

Z kolei drugi typ konwencji, który na potrzeby artykułu określam jako konwencje generalne, dotyczy reguł oraz instytucji (całości reguł, które strukturyzują interakcje między jednostkami lub definiują zasady postępowania), norm, zasad społecznych bazujących na wyznaczaniu przez społeczeństwo wspólnych reprezentacji rzeczywistości społecznej. Są one uwzględniane przez jednostki w procesie podejmowania decyzji. Konwencje te istnieją, ponieważ jednostki uznają, że należy ich przestrzegać. W większym stopniu niż z pierwszym typem konwencji, łączy się z nimi system sankcji. Przy czym nie chodzi o aparat przymusu zapewniający ich stosowanie, lecz o sankcje społecznego ostracyzmu czy wykluczenia. Konwencje tego typu odnoszą się do sfery normatywnej współdziałania jednostek w społeczeństwie, mają charakter wspólnotowy i arbitralny (jednostki samodzielnie interpretują i reinterpretują ich znaczenie).

Podsumowując, warto wskazać relacje między dwoma typami konwencji. Formułowanie wspólnych, ale konwencjonalnych wyobrażeń na temat rzeczywistości społecznej (konwencji drugiego typu) umożliwia koordynację partykularnych zachowań jednostek, które w podejmowaniu swoich decyzji odwołują się do konwencji pierwszego typu.

W odniesieniu do dwóch powyższych typów konwencji francuscy badacze sformułowali dwa podejścia do konwencji: strategiczne oraz interpretacyjne (Batifoulier, de Larquier 2001, s. 20–21).

Pierwsze, określane jako podejście strategiczne, nawiązuje do konwencji pierwszego typu. Jego rozwój od lat 60. XX w. stanowił pierwszy etap prac nad ekonomiczną kategorią konwencji. Badacze z nim związani, np. Thomas Schelling, David Lewis czy Harvey Leibenstein, przyczynili się do wypracowania pierwszych definicji konwencji oraz do jej upowszechnienia w ekonomii (Batifoulier, de Larquier 2001, s. 100). Jednak na szerszą skalę konwencje stały się przedmiotem badań w ekonomii dopiero w latach 80. XX w. W 1989 r. kategorię konwencji sformułowali m.in. André Orléon, Olivier Favereau oraz Laurent Thévenot – na łamach specjalnego, tematycznego numeru czasopisma „Revue Economique” (por. Billaudot 2006, s. 55). Powiązali ją wówczas z teorią gier, koncepcją równowagi Nasha i problematyką poszukiwania równowagi pomiędzy różnymi możliwościami zachowania i podejmowania decyzji. W latach 90. XX w. tym podejściem do konwencji zainteresowali się także ekonomiści amerykańscy, m.in. Hobart Peyton Young. Podejście to w polskiej literaturze określane jest jako konwencyjna teoria przedsiębiorstwa (por. Noga 2010).

Drugie, określane w ramach kategorii konwencji jako podejście interpretacyjne, wiąże się z drugim typem konwencji. Ze względu na to, że to podejście zostanie zastosowane do analizy francuskiej polityki integracji imigrantów, omówię je szerzej. Jego rozwój w ramach kategorii konwencji nastąpił w latach 90. XX w. Związany był ze sformułowanymi wówczas przez francuskich socjologów (Luc Boltanski, Eve Chiapello oraz Laurent Thévenot – ekonomista i socjolog) dwiema propozycjami teoretycznymi: koncepcją socjologii pragmatycznej oraz modelem ekonomii wielkości⁴ (*modèle des économies de la grandeur*) w kontekście badań nad tematyką poszukiwania punktów odniesienia (instytucji, wyobrażeń, wartości, norm) w procesie podejmowania decyzji i dochodzenia do kompromisu zarówno w sferze władzy, jak i stosunków społecznych czy relacji ekonomicznych (Biencourt, Chaserant, Rebérioux 2001, s. 215–216). Podejście to zbliżyło kategorię konwencji do instytucjonalnej ekonomii politycznej (tamże, s. 194).

W tym ujęciu, w większym stopniu niż w przypadku podejścia strategicznego, kładzie się nacisk na ograniczenia racjonalności polegającej na dążeniu do maksymalizacji użyteczności i poszukiwaniu rozwiązań optymalnych w zakresie rezultatu działań, co wymaga na przykład dostępu tych jednostek do pełnej informacji o otoczeniu.

Przyjmuje się, że jednostki nie są zdolne do ustalenia wszystkich determinantów zewnętrznych, w odniesieniu do których podejmują decyzje, ani nie potrafią / nie są

⁴ Tłumaczenie terminu francuskiego za Ewą Podrez (Podrez 2006, s. 94). W ujęciu tym termin „wielkość” należy rozumieć jako doniosłość.

zdolne określić rozwiązań optymalnych ze względu na użyteczność, na rezultat (tamże, s. 197–198). Podejmowane decyzje są wynikiem deliberacji i nie muszą być optymalne w sensie maksymalizacji użyteczności.

W podejściu interpretacyjnym przyjęto, że w procesie podejmowania decyzji jednostki odnoszą się do konwencji szczegółowych, które nie są stosowane w sposób mechaniczny. Jednostki interpretują je w określonej sytuacji i kontekście. Starają się wytłumaczyć i zrozumieć znaczenie reguł, do których się odnoszą. Przy interpretowaniu informacji w sytuacji niepewności aktorzy społeczni odnoszą się do grupy (a nie do samych siebie czy też innych – ekspertów). Dążą do wypracowywania opinii wspólnej.

W razie potrzeby rozstrzygnięcia sprzeczności między konwencjami pierwszego typu, aktorzy społeczni odwołują się do konwencji generalnych (Batifoulier, Thévenon 2001, s. 225). Informują one o wyobrażeniach danej wspólnoty na temat zasad sprawiedliwości społecznej, relacji władzy oraz przyjętej koncepcji dobra wspólnego. Rozumienie konwencji generalnych zmienia się, ich *odczytywanie* przez aktorów społecznych ewoluuje wraz ze zmianami zachodzącymi w otoczeniu, do którego się odnoszą.

Państwo działa jako koordynator ostatniej instancji oraz arbiter (por. Batifoulier, Bien-court 2001), potwierdza bazujący na konwencjach szczegółowych system norm i zasad postępowania – lub też dostosowuje ten system do zmian zachodzących w sferze konwencji i niejako jedynie potwierdza zmiany wynikające z działań aktorów społecznych (np. regulacje dotyczące aborcji, eutanazji, antykoncepcji czy dostępu do informacji w internecie). Rozstrzyga ewentualne sprzeczności w zakresie konwencji generalnych.

W ramach kategorii konwencji przyjęto, że działanie w sferze publicznej jest w znacznym stopniu udziałem społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji (Eymard-Duvernay 2001, s. 291). W swoich działaniach odnoszą się one do konwencji generalnych oraz kształtują je. Polityka państwa jest w coraz większym stopniu wtórna wobec decyzji i działań politycznych podejmowanych przez grupy społeczne i instytucje (tamże, s. 280). Dla przykładu, instytucją zyskującą wpływ na kształtowanie polityki gospodarczej tracącego na znaczeniu państwa są korporacje międzynarodowe. Przyczyniają się one do umacniania, w ramach konwencji generalnych, liberalnych zasad normatywnych, wpływających na zmienianie się koncepcji demokracji czy koncepcji społecznych funkcji państwa (tamże, s. 297).

Przykłady zastosowania kategorii konwencji w literaturze francuskiej można odnaleźć w sferze ekonomii i zarządzania oraz w sferze polityki. W ostatnim przypadku są to przede wszystkim badania zmian w politykach publicznych, np. prace Roberta Salais dotyczące polityki rynku pracy. Z kolei w odniesieniu do tematyki polityki edukacyjnej kategorię tę stosowała Elisabeth Chatel. Innym przykładem wykorzystywania tej kategorii są badania Philippe’a Batifouliera i Maryse Gadreau dotyczące polityki zdrowotnej (Diaz-Bone, Thévenot 2010, s. 6). Do kategorii konwencji sięgnęła także Noel Whiteside⁵ w badaniach

⁵ N. Whiteside, *Comparing Welfare States. Conventions, Institutions and Political Frameworks of Pension Reform in France and Britain after the Second World War*, w: J.-C. Barbier, M.-T. Letablier (red.), *Politiques sociales. Enjeux méthodologiques et épistémologiques des comparaisons*

porównawczych z zakresu polityki społecznej w kontekście reform emerytalnych we Francji oraz w Wielkiej Brytanii, a w odniesieniu do bezrobocia i zatrudnienia zastosowali ją Robert Salais i Bénédicte Zimmerman (Diaz-Bone, Thévenot 2010, s. 7).

W niniejszym artykule podejmę próbę zastosowania kategorii konwencji – w jej ujęciu interpretacyjnym – do analizy zmian francuskiej polityki integracji imigrantów.

Przeobrażenia francuskiej polityki integracji imigrantów – przykład zastosowania kategorii konwencji do badania sfery polityki publicznej

Francuska polityka integracji imigrantów to jedna z bardziej rozpoznawalnych krajowych polityk wobec imigrantów w Unii Europejskiej. Polityka ta charakteryzuje się znacznym dorobkiem legislacyjno-instytucjonalnym, związanym z cyklicznym, masowym napływem imigrantów do tego kraju, co najmniej od XIX w.⁶. Ponadto jest to polityka rozwijająca się dynamicznie, konfrontująca założenia strategii politycznych w tym zakresie z praktyką polityki społecznej w społeczeństwie, w którym udział imigrantów jest znaczny.

Według Krajowego Instytutu Badań Demograficznych (Institut National d'Études Démographiques – INED), w 2010 r. we Francji przebywało 6,7 mln imigrantów (Pison 2010, s. 2), co stanowiło 11 proc. jej populacji (tamże, s. 1). Dało jej to pozycję drugiego państwa w Europie pod względem liczby imigrantów (po Niemczech).

Na przykładzie analizy zmian zachodzących w tej polityce zamierzałam zbadać, czy partykularne zachowania jednostek mogą przyczyniać się do modyfikowania rozwiązań przyjmowanych w ramach polityki publicznej. W tym celu sformułowałam tezę, że w analizowanym obszarze francuskiej polityki społecznej występują co najmniej dwa rodzaje punktów odniesienia dla działających w nim jednostek, powiązane z wcześniej omówionym przeze mnie podziałem na dwa typy konwencji w ramach przyjętego na potrzeby artykułu podejścia interpretacyjnego do konwencji: (1) oficjalne konwencje bazujące na władzy politycznej (bezpośrednio wpływające na kształt francuskiej polityki integracyjnej) – są to konwencje generalne, (2) nieoficjalne konwencje bazujące na sieciach społecznych (pośrednio modyfikujące kształt tej polityki) – należące do konwencji szczegółowych.

W artykule zarysowałam jedynie mechanizm konstruowania konwencji oficjalnych, bezpośrednio wpływających na kształt francuskiej polityki integracji imigrantów. Przedmiotem mojego zainteresowania były te partykularne zachowania jednostek, które prowadzą do odczytania na nowo lub do zmian oficjalnych rozwiązań przyjętych w zakresie francuskiej polityki integracji imigrantów. Metodą badawczą była analiza dokumentów

internationales. Social Policies. Epistemological and Methodological Issues in Cross-National Comparison, Bruxelles–New York 2005, P.I.E.– Peter Lang; N. Whiteside, R. Salais, *Comparing Welfare States: Social Protection and Industrial Politics in France and Britain, 1930–1960*, „Journal of European Social Policy” 1998, vol. 8, nr 2, s. 139–154.

⁶ Gérard Noiriel wyróżnił trzy fale masowej imigracji do Francji: (1) napływ imigrantów w połowie XIX w., (2) napływ imigrantów w latach 20. XX w., (3) napływ imigrantów w latach 1960–1975. Por. Noiriel 2002, s. 12.

polityki społecznej oraz analiza literatury przedmiotu. W badaniu starałam się ustalić znaczenie najważniejszych konwencji oficjalnych bazujących na władzy politycznej w zakresie francuskiej polityki integracji imigrantów oraz zarysować proces negocjowania tego znaczenia i ustalania związanych z nim kompromisów przez aktorów społecznych. Skoncentrowałam się na konwencjach generalnych – zasadach normatywnych stanowiących punkt odniesienia do oficjalnych praktyk aktorów społecznych w kontekście polityki integracji imigrantów.

Badanie konwencji nieoficjalnych w zakresie francuskiej polityki integracji imigrantów wymagałoby przyjęcia innych metod badawczych (na przykład wywiadów pogłębionych). Stanović ono może – z racji obszerności zagadnienia – materiał na odrębny artykuł. Ze względu na przyjęte ograniczenie objętości tekstu ta tematyka nie będzie przedmiotem niniejszego artykułu.

Oficjalne konwencje bazujące na władzy politycznej

Propozycje rządowe w zakresie francuskiej polityki integracji imigrantów należą do sfery konwencji bazujących na władzy politycznej. Inicjatywy te odnoszą się do utrwalonych w społeczeństwie francuskim zasad i norm polityczno-ustrojowo-kulturowo-społecznych. Inaczej rzecz ujmując – odnoszą się do wizji tego społeczeństwa i zasad reprodukcji jego struktur odpowiadających zbiorowym wyobrażeniom najbardziej spójnej i najlepiej sytuowanej jego części – elit społecznych.

Ustalenie dominującej konwencji w zakresie francuskiej polityki integracji imigrantów czy najważniejszych aktorów społecznych oddziałujących na tę politykę wydaje się jednak niewystarczające. Należy spojrzeć szerzej – polityka integracji imigrantów⁷ jest w ujęciu francuskim postrzegana jako element polityki migracyjnej⁸. Konwencje ukształtowane przez aktorów społecznych w zakresie integracji imigrantów są powiązane z konwencjami dotyczącymi regulacji ruchów migracyjnych ludności do Francji. Stanowią element większej całości i mogą być rozpatrywane jedynie w kontekście tej całości.

Sfera konwencji francuskiej polityki integracji imigrantów oparta na władzy politycznej jest zmienna i aktywnie kształtowana przez aktorów społecznych. Na podstawie kryterium praw imigrantów oraz ich zobowiązań wobec państwa i społeczeństwa francuskiego, można wyróżnić w niej pięć konwencji – tj. dominujących i następujących po sobie⁹ szczegółowych, partykularnych zasad postępowania w odniesieniu do imigrantów: adaptację

⁷ Według Krajowego Instytutu Badań Demograficznych (INED), imigrant to osoba urodzona za granicą, jako obywatel innego niż Francja państwa, i mieszkająca we Francji. Nie wszyscy imigranci są obcokrajowcami – niektórzy uzyskali obywatelstwo francuskie. Jednakże po uzyskaniu obywatelstwa francuskiego nadal są oni określanii jako imigranci.

⁸ Na potrzeby artykułu politykę migracyjną definiuję za Maciejem Duszczykiem jako „katalog instrumentów prowadzonych i kreowanych przez państwo lub jego części składowe, obejmujący zarówno bierne, jak i aktywne formy zarządzania imigracją i emigracją” (Duszczyk 2008, s. 12).

⁹ Następstwo jest w tym kontekście rozumiane jako następstwo czasu historycznego, a nie następstwo czasu z punktu widzenia biografii imigranta.

oraz asymilację (dwie konwencje, występujące przed rokiem 1945), dołączenie, integrację republikańską oraz nową, kształtującą się obecnie konwencję zmierzającą w kierunku selekcji imigrantów.

Adaptacja oraz asymilacja

Przed II wojną światową rozwiązania przyjmowane w zakresie postępowania wobec imigrantów (Francja jest państwem imigracyjnym od drugiej połowy XIX w., ale do 1945 r. nie prowadziła spójnej polityki migracyjnej¹⁰) były nakierowane na ich adaptację oraz asymilację.

Mechanizm konstruowania dwóch powyższych konwencji jako „produktu” indywidualnych działań jednostek polegał na odnoszeniu przez aktorów społecznych wyzwań związanych z nową sytuacją na rynku pracy (brak siły roboczej i zapotrzebowanie na pracowników cudzoziemskich) do wcześniej wypracowanego konsensu społecznego wyznaczającego zasady, normy, zwyczaje w zakresie relacji między jednostką i społeczeństwem. Bazowały one na umowie społecznej w ujęciu Jana Jakuba Rousseau uzupełnionej przez koncepcję solidaryzmu społecznego w ujęciu Léona Bourgeois oraz na jakobińskiej idei Republiki.

Rozwiązania dotyczące integracji imigrantów (na przykład w odniesieniu do zapewnienia im określonych warunków mieszkaniowych czy określania zakresu ich dostępu do praw pracowniczych) były kształtowane przede wszystkim pod presją pracodawców oraz prawicowych ruchów politycznych. Te dwie grupy aktorów społecznych wyznaczyły główny nurt definiowania konwencji adaptacji oraz asymilacji imigrantów.

W przypadku **adaptacji** chodziło o wymaganie od imigrantów ekonomicznych ich dostosowania się do warunków życia i pracy we Francji. Imigranci byli postrzegani jako czasowi pracownicy, uzupełniający krajową siłę roboczą i niezbędni dla utrzymania produkcji na odpowiednim poziomie. W sytuacji gdy rynek pracy już ich nie potrzebował, starano się ich zachęcić lub zmusić (deportacje) do powrotu do kraju pochodzenia. Przykładem takiego podejścia do pracowników cudzoziemskich były rozwiązania przyjmowane w 1935 r. w odniesieniu do Polaków pracujących we francuskich kopalniach w regionie Nord-Pas-de-Calais (por. Ponty 1995).

W przypadku imigrantów osiedlających się we Francji na stałe, francuskie rozwiązania w zakresie integracji zmierzały do ich **asymilacji**. Chodziło nie tylko o dostosowanie się imigrantów do społeczeństwa francuskiego, ale także o interioryzację przez nich jego norm (Pérès 2012, s. 342). Imigranci mieli się stawać Francuzami, co służyło zachowaniu jednolitej, spójnej francuskiej kultury narodowej i uniknięciu wielokulturowości. Imigrant miał dokonać konwersji swoich zachowań i swojej samoidentyfikacji (narodowej, kulturowej, religijnej) na tożsamość dominującą w społeczeństwie przyjmującym. Politykę asymilacji Francuzi prowadzili także w swoich koloniach – narzucając ludności autochtonicznej nie tylko język francuski, ale i normy kulturowe.

¹⁰ Portal administracji francuskiej: [vie-publique.fr](http://www.vie-publique.fr), <http://www.vie-publique.fr/politiques-publiques/politique-immigration/index/> [dostęp: 05.02.2014].

Warto zauważyć, że w społeczeństwie francuskim istniały także nieco inne sposoby definiowania powyższych konwencji – proponowane np. przez związki zawodowe. Ich interpretacja adaptacji oraz asymilacji uwzględniała w większym stopniu aspekt solidarności zawodowej, grupowej bazującej na poglądach lewicowych. Jednak nie było to stanowisko jednolite ani konkurencyjne wobec dominującego nurtu.

W tej sytuacji konwencje w ramach postępowania wobec imigrantów wpisywały się w protekcyjnistyczne rozwiązania w zakresie migracji, odpowiadające dyskursowi społecznemu odrzucającemu obcokrajowców – postrzeganych jako przenosiciele chorób, przestępcy, osoby, którym nie przysługują wszystkie uprawnienia pracownicze i które w czasie kryzysu ekonomicznego powinny zostać odesłane do kraju pochodzenia (por. Guélimine 2008, s. 17). W latach 30. XX w. w artykułach zamieszczanych w prawniczej prasie prezentowano stereotypowy wizerunek imigrantów jako osób odpowiedzialnych za kryzys gospodarczy, bezrobocie oraz przestępczość (Noiriel 2002, s. 24–27). W tym kontekście, polityka imigracyjna nabierała charakteru protekcyjnistycznego. W 1932 r. wprowadzono we Francji limit obcokrajowców w odniesieniu do zawodów oraz do departamentów, złagodzony w 1938 r. Przyjmowane wówczas przez francuskie przedsiębiorstwa rozwiązania w sprawach pracowników-imigrantów nawiązywały w praktyce do rozwiązań amerykańskich, dotyczących kwot narodowościowych.

Dołączenie

W czasie II wojny światowej, w ramach francuskiego ruchu oporu wypracowano nową, bardziej liberalną koncepcję – konwencję postępowania wobec imigrantów (którą formalizowało rozporządzenie z 1945 r. regulujące prawo pobytu obcokrajowców we Francji). Wojna przyczyniła się do dowartościowania działań imigrantów (np. żołnierzy z kolonii) na rzecz Francji oraz zdyskredytowała antyimigranckie i rasistowskie poglądy prawicy współpracującej z rządem Vichy. Wpłynęła także na umocnienie się lewicy – bardziej otwartej w kwestii imigracji – na francuskiej powojennej scenie politycznej. Nie bez znaczenia w tym względzie był także powojenny nastrój solidarności społecznej i chęć budowania nowego, bardziej otwartego społeczeństwa (por. Lesińska 2013, s. 130).

W tym kontekście nowa konwencja postępowania wobec imigrantów ukształtowała się w wyniku odwoływania się przez aktorów społecznych do zyskującej wówczas na znaczeniu zasady solidarności oraz sprawiedliwości społecznej. Była „produktem” procesu interpretacji stosunków społecznych, w których zaczęły dominować postulaty i rozwiązania dążące do zapewnienia przez instytucje francuskiego państwa opatrnościowego dobrobytu społecznego wszystkim klasom społecznym, w tym zwłaszcza pracownikom. Punktem odniesienia zachowań jednostek wobec imigrantów był dominujący nurt definiowania konwencji **dołączenia** (*insertion*), wyznaczany przez związki zawodowe i lewicowe partie polityczne.

Po II wojnie światowej strategią w zakresie integracji imigrantów ekonomicznych było ich dołączenie do wybranych sfer aktywności życiowej (np. związanych z pracą, życiem kulturalnym czy zaangażowaniem społecznym), przy nieingerowaniu (a nawet

ograniczaniu działań mających na celu ich upodabnianie się do Francuzów) w inne sfery – stylu życia, tożsamości, norm kulturowych (Pérès 2012, s. 342). W ramach tej konwencji oczekiwano, że imigrant stopniowo sam będzie się włączał w kolejne dziedziny życia społecznego.

Problemy, które pojawiały się na płaszczyźnie integracji społecznej imigrantów, były lekceważone w sytuacji dobrej koniunktury gospodarczej. W zasadzie, podobnie postępowano także z migrantami z byłych kolonii (np. z Indochin czy Algierii). W 1945 r. uchwalono Kodeks ds. Imigrantów (*Code des Immigrées*), którego celem była poprawa warunków życia imigrantów, np. poprzez nabywanie obywatelstwa francuskiego przez dzieci imigrantów urodzone we Francji. Początkowo rekrutacją imigrantów zajmowała się organizacja pracodawców – SGI (*Société Générale d'Immigration*), która z czasem została zastąpiona przez instytucję publiczną – ONI (*Office National d'Immigration*). Od 1956 r. pracodawcy bezpośrednio mogli rekrutować obcokrajowców do pracy oraz zajmować się legalizacją ich pobytu we Francji. Do połowy lat 60. XX w. francuska polityka integracji imigrantów bazowała jedynie na takich instrumentach, jak obywatelstwo oraz formalna, prawna równość (Join-Lambert 1994, s. 517). Dopiero w 1966 r. utworzono instytucję w strukturze francuskiej administracji rządowej, która całościowo miała obejmować tematykę imigracji – Dyрекcję ds. populacji i migracji przy ministerstwie ds. pracy (tamże, s. 518). W tym czasie rozszerzono działalność Funduszu Akcji Społecznych (FAS) na rzecz pracowników imigranckich i ich rodzin, utworzonego w 1958 r. – początkowo tylko dla pracowników algierskich (tamże, s. 518). Utworzono Krajową Komisję ds. Mieszkalnictwa dla Imigrantów oraz rozszerzono działalność Krajowej Spółki Budownictwa Mieszkaniowego dla Imigrantów (SONACOTRA) działającej od 1957 r. (tamże, s. 518). A dopiero w latach 70. XX w. rząd Jacques'a Chaban-Delmasa podjął działania na rzecz walki ze slumsami – poprawiając sytuację mieszkaniową imigrantów (tamże, s. 518). W tym też czasie zaczęto tworzyć sieć instytucji związanych z przyjmowaniem imigrantów (*une politique d'accueil*) (tamże, s. 518).

Kryzys ekonomiczny drugiej połowy lat 70. XX w. przyniósł zmiany we francuskiej polityce migracyjnej. Nowy, bardziej protekcyjny kierunek tej polityki, obrany właśnie pod koniec lat 70. przez prawicę, a polegający na ograniczaniu napływu nielegalnych imigrantów oraz podejmowaniu prób ich deportacji, łagodzony był możliwością legalnego napływu imigrantów związanego z łączeniem rodzin oraz akcjami legalizacji pobytu nielegalnych imigrantów, przeprowadzanymi przez francuską lewicę. Od lat 70. we francuskiej polityce migracyjnej występowały naprzemiennie etapy bardziej restrykcyjnego nastawienia: zachęcanie imigrantów do powrotu do kraju pochodzenia oraz deportacje – najczęściej wtedy gdy prawica była u władzy (1974–1981, 1986–1988, 1991–1993, 1993–1997, 2003–2012), oraz łagodniejszego kursu: m.in. liberalizacja przepisów dotyczących nadawania obywatelstwa francuskiego imigrantom czy przeprowadzanie akcji mających na celu uregulowanie pobytu nielegalnych imigrantów (1981–1986, 1989–1991, 1997–1998) – najczęściej związanej z rządami lewicy.

Integracja republikańska

Restrykcyjny charakter rozwiązań przyjmowanych w zakresie polityki migracyjnej był wówczas odzwierciedleniem zmian w interpretacji przez aktorów społecznych konwencji związanych z postępowaniem wobec imigrantów. Warto zauważyć, że od lat 70. XX w. interpretacja zasad postępowania wobec imigrantów we Francji stawiała jednostki wobec skomplikowanej i wieloaspektowej problematyki. Imigranci nie tylko – w mniejszym lub większym stopniu – znaleźli swoje miejsce w historii Francji, ale także zaczęli wyznaczać jej niektóre obszary. Ich obecność w społeczeństwie francuskim przyczyniała się do włączenia do dyskursu publicznego tematu rozliczenia kolonializmu i związanej z tym wizji Francji jako państwa praw człowieka. W tym kontekście szczególnie trudnym tematem jest nadal – po przeszło 50 latach – wojna w Algierii, los *harkis* (żołnierzy arabskich walczących u boku Francuzów) oraz imigrantów z Algierii we Francji.

Kolejne pokolenia imigrantów we Francji zaczęły się domagać prawa do aktywnego udziału w kształtowaniu zasad, norm społeczeństwa francuskiego. Wywołuje to do dziś kontrowersje społeczne i najczęściej spotyka się z silnym oporem, coraz bardziej zróżnicowanych pod względem statusu społecznego, środowisk konserwatywnych.

W procesie rekonstruowania zasad postępowania wobec imigrantów jako „produktu” indywidualnych działań jednostek o wiele silniej niż dotąd zarysowało się ścieranie sprzecznych stanowisk. Proces ten został wówczas w większym stopniu niż wcześniej powiązany z konfliktogennym charakterem relacji między partnerami dialogu społecznego we Francji.

Z jednej strony łączyło się to ze wzrostem poparcia społecznego dla Frontu Narodowego Jeana-Marie Le Pena – skrajnej prawicy przyjmującej retorykę antyimigracyjną i wprowadzającej ją do dyskursu politycznego. Warto zauważyć, że w latach 1975–1985 nastąpił wzrost liczby artykułów prasowych dotyczących kwestii imigranckiej (Noiriel 2002, s. 24). Prasa prawicowa przyczyniła się wówczas do powrotu do dyskursu publicznego pytania o związki imigrantów z kryzysem gospodarczym. W rezultacie centroprawica starała się przejmować postulaty skrajnej prawicy, aby osłabić jej znaczenie polityczne.

Z drugiej strony, zaczęły powstawać organizacje pozarządowe broniące praw imigrantów, organizujące strajki (np. głodowe) i inne formy protestu, do których przyłączały się organizacje związane z edukacją narodową, obroną praw człowieka czy organizacje religijne.

Stopniowo zaczęto dostrzegać problemy związane z dołączeniem do społeczeństwa francuskiego imigrantów w drugim pokoleniu (Join-Lambert 1994, s. 510). W tej sytuacji lewicowy rząd Michela Rocardu doprowadził do wprowadzenia do dyskursu publicznego nowej konwencji (będącej odzwierciedleniem postulatów aktorów społecznych) w ramach francuskiej polityki integracji imigrantów.

Od lat 80. XX w. kierunkiem francuskiej polityki migracyjnej stała się **integracja** imigrantów. W tym podejściu, polityka integracyjna ma charakter emancypujący imigranta. Z jednej strony, prawo do pobytu we Francji związane jest z przestrzeganiem przez niego wartości i zasad społeczeństwa francuskiego, wyrażenia chęci do integracji z tym spo-

leczeństwem, aktywnego w nim uczestnictwa, ale z drugiej – imigrant nabywa prawo do normalnego życia w społeczeństwie i w sąsiedztwie. Integracja ma zarówno wymiar indywidualny – ma prowadzić do partycypacji imigranta we wspólnocie narodowej, jak i wspólnotowy – społeczeństwo zostaje wzbogacone dzięki jednostce (uznanie zalet wielokulturowości). Pojęcie integracji pojawiło się we francuskim języku politycznym przede wszystkim w związku z utworzeniem w 1989 r. Wysokiej Rady ds. Integracji (Haut Conseil à l'Intégration) oraz Sekretariatu Generalnego ds. Integracji, a w latach 1991–1993 włączeniem tej problematyki do jednego z ministerstw oraz utworzeniem sekretariatu stanu. Zmiana konwencji w zakresie polityki integracji imigrantów przejawiała się tym, że od lat 80. XX w. francuska lewica u władzy, kontynuując działania ograniczające zjawisko nielegalnej migracji, podejmowała jednak szereg działań na rzecz poprawy sytuacji imigrantów przebywających we Francji legalnie. W tym kontekście, pojęcie integracji jest rozumiane jako **integracja republikańska**, czyli związana z poszanowaniem podstawowych zasad Republiki, w większości zapisanych w Konstytucji V Republiki Francuskiej oraz w Preambule Konstytucji IV Republiki (do której odwołuje się ta pierwsza). Chodzi przede wszystkim o świeckość, wolność, równość, braterstwo oraz obywatelstwo nawiązujące do idei Republiki społecznej i niepodzielnej. Przy czym fundamentem francuskiej polityki integracji imigrantów jest poszanowanie dla idei świeckiego państwa.

Początek lat 90. XX w. przyniósł zaostrenie praw związanych z nadaniem obywatelstwa francuskiego imigrantom oraz ich dzieciom. Większego znaczenia nabrało zaangażowanie imigrantów na rzecz ich integracji ze społeczeństwem francuskim oraz weryfikowanie ich środków utrzymania. Od 2003 r. należy zauważyć dalsze zmiany zachodzące we francuskiej polityce migracyjnej o charakterze restrykcyjnym, których rezultatem jest przechodzenie od modelu kolonialno-humanitarnej polityki migracyjnej do modelu polityki migracyjnej zorientowanej na rynek pracy (co w literaturze francuskiej jest określane jako przechodzenie od „migracji, na którą nie ma się wpływu, do migracji wybranej, skorelowanej z potrzebami francuskiego rynku pracy”) (por. Duszczyk 2008, s. 12–15). Znamienna w tym zakresie wydaje się zgłoszona w 2007 r. (i po burzliwych debatach wycofana) propozycja przeprowadzania testów DNA przy procedurze przyznawania tytułu pobytu we Francji z racji łączenia rodzin. Od 2012 r. polityka migracyjna lewicowego rządu Jeana-Marca Ayraulta¹¹ jest w znacznej mierze kontynuacją tego restrykcyjnego kierunku. W dyskursie politycznym podnosi się argument racjonalizacji migracji ekonomicznej („migracja wybrana, migracja inteligentna”). Jednakże warto zauważyć, że w praktyce na 193 000 przyznanych w 2012 r. pozwoleń pobytu we Francji, jedynie 9 proc. wydano z powodu pracy (migracja ekonomiczna)¹². Francja jest nadal krajem migracji humanitarnej (zajmuje pierwsze miejsce w Europie pod względem liczby próśb o azyl) i związanej z łączeniem rodzin oraz studenckiej (w 2011 r. we Francji studiowało 288 500

¹¹ Zastąpionego 31 marca 2014 r. przez rząd Manuela Vallsa.

¹² *Gouvernement: La France n'est plus un grand pays d'immigration*, „Le Point”, 9 kwietnia 2013, http://www.lepoint.fr/societe/gouvernement-la-france-n-est-plus-un-grand-pays-d-immigration-09-04-2013-1652656_23.php [dostęp: 05.02.2014].

studentów zagranicznych¹³). W 2012 r. przeprowadzono więcej deportacji Romów i innych grup nielegalnych imigrantów niż rok wcześniej. Kontynuowane są kontrole tożsamości imigrantów nielegalnych (*sans-papiers*).

W kierunku nowej konwencji – selekcja imigrantów?

Integracja imigrantów we Francji przybiera formę ich włączania do narodowej i obywatelskiej wspólnoty, która wszelkie małe, izolujące się wspólnoty (fr. *communauté* ‘wspólnota’, *communautarisme* ‘wspólnotowość’, ‘komunitaryzm’) postrzega jako zagrożenie (Baszkiewicz 2004, s. 653). Takie rozumienie pojęcia integracji we francuskiej polityce integracji imigrantów jest związane z jakobińską identyfikacją pojęć obywatelstwa i narodowości. Problemy związane z brakiem zaangażowania imigrantów w proces integracji postrzega się jako zagrożenie dla tożsamości narodowej¹⁴. Obecnie najczęściej problem tożsamości narodowej pojawia się w kontekście nierespektowania przez imigrantów zasady świeckości sfery publicznej.

Dzielnice zamieszkałe przez imigrantów postrzegane są jako obszary zagrożone fundamentalizmem religijnym, przestępczością¹⁵ czy nawet terroryzmem. Istotną rolę w podtrzymywaniu tego wizerunku odgrywają media – uczestniczące aktywnie w stygmatyzowaniu wizerunku imigrantów (por. Guélamine 2008, s. 43–46). Wpływa to na utrzymywanie się znacznego poparcia społecznego dla restrykcyjnego podejścia do polityki migracyjnej.

Mechanizmy uzgadniania konwencji z zakresu francuskiej polityki integracji imigrantów oraz rolę w nich aktorów społecznych można zbadać, na przykład, analizując odnośne

¹³ Tamże.

¹⁴ W ostatnich latach pojawiały się nawet propozycje, by wprowadzić możliwość odbierania obywatelstwa imigrantom nierespektującym norm społeczeństwa francuskiego. Innym przykładem działań mających na celu wywarcie większej presji na zaangażowanie się imigrantów w proces integracji było utworzenie, przez prawicowy rząd, ministerstwa zajmującego się kwestiami migracji, integracji oraz tożsamości narodowej, funkcjonującego w tej formie i pod kierownictwem Erica Bessona do listopada 2010 r. Wówczas zostało ono włączone do ministerstwa spraw wewnętrznych pod kierownictwem Brica Hortefeux. Struktura tego ministerstwa była krytykowana przez niektórych badaczy migracji we Francji, ponieważ sugerowała, że obecność obcokrajowców na terenie Francji może zagrażać tożsamości narodowej. G. Noiriel, „Libération”, 16 lipca 2007, za: Guélamine 2008.

¹⁵ We Francji, w statystykach policyjnych dotyczących przestępczości obserwuje się nadreprezentację osób o innym niż francuskie obywatelstwo, w stosunku do odsetka tej populacji w społeczeństwie francuskim. Podobnie zauważa się koncentrację przestępczości na zamieszkałych przez imigrantów przedmieściach wielkich francuskich miast. Socjologowie zwracają jednak uwagę na ograniczenia statystyk policyjnych jako źródła rzetelnych danych – m.in. z powodu częstszych kontroli cudzoziemców niż rodowitych Francuzów. Wskazują w tym kontekście na problem rasizmu wśród policjantów. Ważnym problemem jest także nieuwzględnianie w statystykach policyjnych różnicowanego statusu cudzoziemców przestępców. Do tej kategorii zaliczani są zarówno cudzoziemcy mieszkający we Francji, jak i jedynie czasowo przebywający w tym kraju (np. będący w podróży). Z kolei aspekt koncentracji przestrzennej przestępczości łączony jest z koncentracją przestrzenną biedy, bezrobocia i wykluczenia społecznego oraz nadreprezentacją na wybranych obszarach miast określonych grup wiekowych. Por. Mucchielli 2003.

fragmenty dyskursu publicznego we Francji. Widoczny jest w nim kompromis pomiędzy postulatami zgłaszanymi przez dwie grupy aktorów społecznych.

Pierwszą z nich są uczestnicy manifestacji organizowanych przeciwko zaostrzeniu polityki migracyjnej, a w jej ramach polityki integracji imigrantów¹⁶ – jak te z 2008 r. czy 2011 r. Inną formą zgłaszania przez aktorów społecznych postulatów w zakresie kształtowania konwencji dotyczących integracji imigrantów są pikety i strajki organizowane przez studentów lub licealistów (jak w przypadku sprawy Leonardy z października 2013 r.¹⁷).

Drugą grupą aktorów społecznych zgłaszających postulaty w kwestii kształtowania konwencji dotyczących francuskiej polityki integracji imigrantów – idące w kierunku ich zaostrzenia – jest elektorat Frontu Narodowego (por. Tomaszewski 2008, s. 48–49) oraz Unii na rzecz Ruchu Ludowego (UMP).

W ramach kompromisu między tymi dwoma nurtami postulatów aktorów społecznych budowane są oficjalne konwencje bazujące na władzy politycznej.

Konwencja integracji republikańskiej jest też kształtowana przez dyrektywy unijne dotyczące – pośrednio lub bezpośrednio – migracji i integracji imigrantów. Należy jednak zwrócić uwagę na **społeczne odczytywanie** tych regulacji, które przekłada się na ich stosowanie przez określonych aktorów społecznych, działających w określonym krajowym otoczeniu systemu polityki społecznej. Warto także dostrzec, że normy te podlegają **społecznemu procesowi ich umiejscowienia** w krajowej francuskiej polityce integracji imigrantów.

W tym kontekście, ostateczny kształt oficjalnych konwencji dotyczących francuskiej polityki integracji imigrantów wyraża się w poparciu społecznym dla restrykcyjnej polityki przyjazdu imigrantów oraz nieco łagodniejszej polityki ich integracji. Wpisujący się w ten kompromis, kierunek polityki migracyjnej, a w jej ramach – polityki integracji imigrantów jest też widoczny w polityce lewicowego rządu oraz postulatach prezydenta François Hollande'a (por. Misiewicz 2012). Znajduje to odzwierciedlenie w strukturze zestawu instrumentów francuskiej polityki integracji imigrantów¹⁸.

Instrumenty te okazują się jednak nieskuteczne w zakresie integracji imigrantów ze społeczeństwem francuskim. Stosujące je podmioty polityki integracyjnej podejmują działania, które nie są dostosowane do potrzeb i problemów imigrantów. W tym kontekście, kryzys najważniejszych instytucji społecznych – filarów polityki integracji imi-

¹⁶ Więcej na temat mobilizacji politycznej obcokrajowców we Francji i na ich rzecz, zob. Guéladine 2008, s. 46–53.

¹⁷ W październiku 2013 r. wydalono z Francji do Kosowa romską rodzinę Dibrani. W sprawie tej zastosowano wyjątkowo restrykcyjne metody postępowania – najstarsza córka, 15-letnia Leonarda, została zatrzymana w czasie wycieczki szkolnej.

¹⁸ Można w nim wyróżnić cztery grupy instrumentów: (1) związane z przyjmowaniem imigrantów (*une politique d'accueil*), (2) związane z ich integracją społeczną (te instrumenty – z kolei – można podzielić na dotyczące: edukacji, rynku pracy i kształcenia zawodowego, mieszkalnictwa, dostępu do usług zdrowotnych i świadczeń społecznych, udziału w życiu politycznym), (3) związane z nabyciem obywatelstwa francuskiego, (4) związane z zakazem dyskryminacji (w tym zwłaszcza równością praw kobiet).

grantów (takich jak szkoła, rynek pracy, instytucje budownictwa społecznego – HLM¹⁹, wojsko) wskazuje na potrzebę poszukiwania nowego sposobu odczytywania konwencji integracji republikańskiej, które wyznacza zakres możliwych działań przez nie podejmowanych.

Niektórzy badacze francuskiej polityki integracji imigrantów wskazują²⁰, że w tej sytuacji nową konwencją oficjalną, opartą na władzy politycznej, wydaje się stawać **selekcja imigrantów**, mająca zagwarantować ich integrację w państwie przyjmującym. Konwencja ta ma być wyrazem coraz bardziej konserwatywnych postulatów społecznych w tym zakresie.

Zakończenie

W artykule zarysowano założenia kategorii teoretycznej wypracowanej w ramach francuskiej ekonomii oraz socjologii – kategorii konwencji.

Wydaje się, że przybliżenie tej kategorii może być ważne dla nauki o polityce społecznej z tego względu, że uzupełnia ona spojrzenie na proces kształtowania i realizowania polityki publicznej, koncentrując swoją uwagę na poziomie mezo tego procesu. Tym samym wypełnia lukę pomiędzy podejściem funkcjonalno-strukturalnym, kładącym nacisk na analizę polityki społecznej na poziomie makro, a teoriami nawiązującymi do racjonalnego działania jednostek na poziomie mikro. W tym kontekście, otwiera ona możliwość włączenia się do dyskursu, w którym neguje się zasadnicze założenia teorii racjonalnego zachowania czy teorii gier.

Założenia kategorii konwencji, zwłaszcza w podejściu interpretacyjnym, wydają się bliskie nowemu instytucjonalizmowi oraz teorii sieci (*network theory*) (Biggart, Beamish 2003).

W artykule – nawiązując do interpretacyjnego podejścia do kategorii konwencji – poddano analizie oficjalne konwencje, bazujące na władzy politycznej, związane z francuską polityką integracji imigrantów.

Wydaje się, że analiza zagadnień migracyjnych z zastosowaniem kategorii konwencji może przyczynić się do uzupełnienia wiedzy na temat kształtowania krajowych polityk migracyjnych. W przypadku francuskiej polityki wobec imigrantów, analiza ta uwypukliła ciągłość procesu formowania tego obszaru polityki publicznej w zmieniającym się kontekście. Polityka ta jest „produktem” działań aktorów społecznych. Działania te są – z kolei – rezultatem procesu interpretacji i reinterpretacji zasad postępowania wobec imigrantów w odniesieniu do zasad, norm określających stosunki społeczne w społeczeństwie francuskim.

Ważne, jak się wydaje, jest także uchwycenie dynamizmu w procesie kształtowania francuskiej polityki migracyjnej. Polityka ta nie jest narzucanym przez władze centralne gotowym pakietem rozwiązań. Odzwierciedla ona jedynie kierunek działań, główny nurt

¹⁹ *Habitation à Loyer Modéré* – tanie budownictwo mieszkaniowe.

²⁰ Na przykład Ines Michalowski (Michalowski 2006).

interpretacji zasad postępowania w tym obszarze przez aktorów społecznych. Uwzględnienie roli aktorów społecznych pozwala nieco lepiej zrozumieć paradoks polegający na tym, że rezultatem działań europejskich elit politycznych, w znacznym stopniu kosmopolitycznych, pozostających pod wpływem retoryki instytucji unijnych, w zakresie zasad postępowania wobec imigrantów są zróżnicowane, a nie podobne w swojej restrykcyjności – krajowe polityki migracyjne. Zróżnicowanie to jest funkcją działań krajowych aktorów społecznych na poziomie mezo procesu kształtowania polityki publicznej.

Należy jednak zauważyć, że kategoria konwencji w mniejszym stopniu uwzględnia rolę czynników strukturalnych (np. kryzysów gospodarczych, walki klas czy globalizacji). Z kolei zależność od szlaku, od odziedziczonej sieci instytucjonalnej, ma w jej ujęciu charakter mniej determinujący niż w przypadku założeń instytucjonalizmu historycznego.

Wydaje się, że kategoria konwencji nie jest rewolucyjną kategorią teoretyczną, zmieniającą spojrzenie badawcze w naukach społecznych. Uzupełnia natomiast dotychczasową paletę dostępnych barw do opisywania i analizowania rzeczywistości społecznej, wydobywając z tła i czyniąc bardziej widocznymi aktorów społecznych.

Bibliografia

- Baszkiewicz J. (2004), *Historia Francji*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Ossolineum.
- Batifoulier Ph., Biencourt O. (2001), *Politique de santé: éclairages par l'économie des conventions. De l'économie politique de l'arbitraire à la politique économique de l'arbitraire*, Communication aux Ateliers Thématiques en Economie de la Santé.
- Batifoulier Ph., de Larquier G. (2001), *De la convention et de ses usages*, w: Ph. Batifoulier (red.), *Théorie des conventions*, Paris, Economica.
- Batifoulier Ph., Thévenon O. (2001), *Interprétation et fondement conventionnel des règles*, w: Ph. Batifoulier (red.), *Théorie des conventions*, Paris, Economica.
- Bessy Ch. (2002), *Représentation, convention et institution. Des repères pour l'économie des conventions*, „Document de travail”, CNRS/Centre d'études de l'emploi, nr 20.
- Biencourt O., Chaserant C., Rebérioux A. (2001), *L'économie des conventions: l'affirmation d'un programme de recherche*, w: Ph. Batifoulier (red.), *Théorie des conventions*, Paris, Economica.
- Biggart N.W., Beamish T.D. (2003), *The Economic Sociology of Conventions: Habit, Custom, Practice, and Routine in Market Order*, „Annual Review of Sociology”, nr 29.
- Billaudot R. (2006), *Economie des conventions et théorie de la régulation: de la comparaison à la confrontation*, „Economie et Institutions”, nr 8.
- Diaz-Bone R., Thévenot L. (2010), *La sociologie des conventions. La théorie des conventions, élément central des nouvelles sciences sociales françaises*, „Trivium”, nr 5.
- Duszczyk M. (2008), *Wyzwania polskiej polityki migracyjnej a doświadczenia międzynarodowe*, w: P. Kaczmarczyk, M. Okólski (red.), *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczenia bezrobocia*, Warszawa, Ośrodek Badań nad Migracjami.
- Eymard-Duvernay F. (2001), *L'économie des conventions a-t-elle une théorie politique?*, w: Ph. Batifoulier (red.), *Théorie des conventions*, Paris, Economica.

- Favereau O. (2001), *Préface*, w: Ph. Batifoulier (red.), *Théorie des conventions*, Paris, Economica.
- Gouvernement: La France n'est plus un grand pays d'immigration*, „Le Point”, 9 kwietnia 2013, http://www.lepoint.fr/societe/gouvernement-la-france-n-est-plus-un-grand-pays-d-immigration-09-04-2013-1652656_23.php [dostęp: 05.02.2014].
- Guélamine F. (2008), *Action sociale et immigration en France. Repères pour l'intervention*, Paris, Dunod.
- Join-Lambert M.-T. (red.) (1994), *Politiques sociales*, Paris, Dalloz.
- Kicinger A. (2005), *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, CEFMR Working Paper, nr 2.
- Latsis J. (2006), *Convention and Intersubjectivity: New Development in French Economics*, „Journal for the Theory of Social Behaviour”, vol. 36, nr 3.
- Lesińska M. (2013), *Inkluzja polityczna imigrantów we współczesnej Europie*, Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar.
- Michalowski I. (2006), *Le contrat d'accueil et d'intégration comparé: expansion ou disparition des dispositifs pour l'intégration des étrangers en Europe?*, Revue „Hommes & Migrations”, nr 1261.
- Misiewicz K. (2012), *Hollande realista i nowa polityka migracyjna Francji*, „Biuletyn Migracyjny”, nr 36.
- Mucchielli L. (2003), *Délinquance et immigration: le sociologue face au sens commun*, Revue „Hommes & migrations”, nr 1241.
- Noga A. (2010), *Teorie przedsiębiorstw*, Warszawa, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Noiriel G. (2002), *Atlas de l'immigration en France*, Paris, Autrement.
- Pérès R. (2012), *Thèmes d'actualité sanitaires & sociaux*, Paris, Vuibert.
- Pison G. (2010), *Le nombre et la part des immigrés dans la population: comparaisons internationales*, „Population & Société”, INED, nr 472.
- Podrez E. (2006), *Kompromis jako trudny przypadek w etyce biznesu*, Annales „Etyka w życiu gospodarczym”, t. 9, nr 1, Łódź, Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania.
- Ponty J. (1995), *Les Polonais du Nord ou la mémoire des corons*, Paris, Autrement.
- Portal administracji francuskiej: vie-publique.fr, <http://www.vie-publique.fr/politiques-publiques/politique-immigration/index/> [dostęp: 05.02.2014].
- Tomaszewski K. (2008), *Republika Francuska w Unii Europejskiej*, Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Summary

Changes taking place currently with regard to migration policies in European countries aiming at the rise of their restrictiveness, put researchers who are interested in migration processes in the need to look for new perspectives and research tools that would allow a more complete analysis. The article aims to present a little-known in Poland but often used in France theoretical category of convention. The mentioned category enables to

capture and to emphasize the role of social actors with regard to process of shaping key assumptions and methods of implementation of different public policies. In the article, the category of convention has been presented with reference to the French immigrant integration policy.

Key words: social policy in France, integration of immigrants, convention theory

Cytowanie

Zubrzycka-Czarnecka Aleksandra (2014), *Przeobrażenia francuskiej polityki integracji imigrantów w perspektywie kategorii konwencji*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” nr 2(25)2014, s. 37–54. Dostępny w Internecie: www.problemy polityki społecznej.pl [dostęp: dzień, miesiąc, rok]